

PRIRUČNIK ZA NASTAVNO OSOBLJE OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA

Sead S. Fetahagić

Sead S. Fetahagić

The illustration depicts a group of seven diverse individuals engaged in a collaborative building project. They are constructing a large, cross-shaped structure using oversized, multi-colored LEGO bricks (yellow, red, blue, green, and pink) on a grey baseplate. The participants include a woman with pink hair, a woman in a pink dress holding a blueprint, a man with a beard and glasses, a woman in a striped shirt, a man in a red plaid shirt, a woman in a blue shirt with the number 10, and a woman in a white shirt with a flower pattern. They are using various tools such as a level, a large square, and a ruler. There are also small tables with food and drinks, and a cat lying on one of the bricks.

SAPERE?BiH

TPO
Fondacija

P4C - FILOZOFIJA ZA DJECU:
Metode učenja i podučavanja za unapređenje kritičkog mišljenja
PRIRUČNIK ZA NASTAVNO OSOBLJE OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA
NIVO I
Sarajevo, 2020.

Impressum:

P4C - Filozofija za djecu: Metode učenja i podučavanja za unapređenje kritičkog mišljenja
PRIRUČNIK ZA NASTAVNO OSOBLJE OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA Nivo I

Izdavač: TPO Fondacija

Autori/-ice: Elmana Cerić, Melika Šahinović i Sead S. Fetahagić

Naslovnica, ilustracije i DTP: Neven Misaljević

Lektura: Azra Nezirić

Štamparija: Dobra knjiga, Sarajevo

Tiraž: 500

Sarajevo, 2020.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

I-028.31(035)

CERIĆ, Elmana

P4C - filozofija za djecu : metode učenja i podučavanja za unapređenje kritičkog mišljenja :
priručnik za nastavno osoblje osnovnih i srednjih škola : nivo I / Elmana Cerić, Melika Šahinović,
Sead S. Fetahagić ; [ilustracije Neven Misaljević]. - Sarajevo : TPO Fondacija, 2020. - 83 str. : ilustr. ; 30
cm

ISBN 978-9926-422-20-2

I. Šahinović, Melika 2. Fetahagić, Sead

COBISS.BH-ID 41843974

P4C - FILOZOFIJA ZA DJECU:

Metode učenja i podučavanja za unapređenje kritičkog mišljenja

PRIRUČNIK ZA NASTAVNO OSOBLJE OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA

NIVO 1

Elmana Cerić
Melika Šahinović
Sead S. Fetahagić

Sarajevo, 2020.

TPO
Fondacija
www.tpo.ba

Sadržaj

Predgovor	8
Glosar	9

I DIO

Uvod u kritičko mišljenje	10
Ciljevi kritičkog mišljenja	11
SAPERRE UK i SAPERE BiH	13
Načela P4C	14

II DIO

Potencijali filozofije za djecu u bosanskohercegovačkim školama	16
Šta umanjuje kritičko i kreativno mišljenje kod naše djece?	16
Šta nam omogućava metodologija filozofije za djecu?	17
Zašto je filozofija za djecu potrebna našim školama	17
Sokratovska dijaloška metoda	17
Uloga facilitatora	19
Osnovne odrednice „zajednice propitivanja“ – filozofski dijalog	21
Ciljevi filozofije za djecu	23
Razvoj vještina mišljenja – 4C (dostizanje mišljenja višeg reda kroz propitivanje)	23
Šta je kritičko mišljenje?	24
Šta je kreativno mišljenje?	24
Šta je brižno/empatično mišljenje?	25
Šta je kolaborativno mišljenje?	25
Razvoj vještina filozofskog promišljanja i konceptualizacije (identificiranje i promišljanje velikih ideja i pitanja)	26
Velike ideje – koncepti	26
Velika pitanja	26
Njegovanje vrline – etički razvoj	27

III DIO

Propitivačka sesija	28
Smjernice za organizaciju zajednice propitivanja	32
Načela P4C i osnovna pravila / smjernice	32
Osnovna pravila	33
Druge korisne ideje	34
Strategije za uspješno facilitiranje propitivanja	34
Izbor stimulusa	34
Primjer rada filozofije za djecu u Hrvatskoj	35
Profesor i skeledžija (Primjer stimulusa za propitivanje)	36
Primjer našeg propitivanja	37
Apstrahiranje velikih ideja	38
“Velika (filozofska) pitanja” - a šta je to?	38
Odabrano pitanje	40

Razvoj 4C	40
Vježba 1. Konceptualna linija (linija razgraničenja - slažem se / ne slažem se)	42
Vježba 2. Konceptualna meta	43
Vježba 3. Konceptualna mapa: sinonimi, fraze, primjeri, veze	43
Vježba 4. Preklapanje koncepata (uporedi i razlikuj)	43
Vježba 5. Plan diskusije	44
Vježba 6. Trougao koncepata	44
Vježba 7. Plan pitanja	45
Osvrt, analiza i planiranje	49
Kvantitativni i kvalitativni uticaj na razvoj i ishod propitivačke sesije	51
Prvi SAPERETOT u Bosni i Hercegovini	53

Literatura	60
-------------------------	----

Dodatak 1

Propitivanje nije isto što i konverzacija (diskusija ili dijalog): Facilitacija propitivanja je ozbiljan posao!	62
--	----

Dodatak 2

Primjer evaluacijskog listića Kakvi smo kao mislioci?	70
--	----

Dodatak 3

Kartice s frazama za nadogradnju ili unapređenje propitivanja	72
---	----

Dodatak 4

Sokratovska pitanja	74
---------------------------	----

Dodatak 5

Poster 4C	76
-----------------	----

Dodatak 6

Poster s pravilima ponašanja u komunikaciji	77
---	----

Dodatak 7

Šta je filozofsko pitanje?	78
----------------------------------	----

Dodatak 8

Obrazac plana propitivačke sesije	79
---	----

Dodatak 8.1.

Ispunjeni obrazac plana propitivačke sesije	80
---	----

Bilješke	83
-----------------------	----

Predgovor

Priručni “Metode učenja i podučavanja za unapređenje kritičkog mišljenja”, proizašao je iz programa SAPERE BIH koji promovira i afirmiše filozofiju za djecu kao metodu i pristup u učenju i podučavanju, s ciljem razvoja vještina mišljenja, komunikacije, kao i izgradnje samopouzdanja i unapređenja cjelokupne ličnosti. P4C (u daljem tekstu: Filozofija za djecu) koju je razvio Matthew Lipman, temelji se na sokratovskoj metodi propitivanja i konceptu „zajednice filozofskog propitivanja“ (Community of Philosophical Inquiry) Johna Deweya. Filozofija za djecu je metoda propitivanja koja se temelji na promišljanju filozofskih/velikih pitanja i koncepata, refleksiji i argumentiranju koji vode ka unapređenju vještina mišljenja, oblikovanju i mijenjanju stavova, njegovanju vještina propitivanja: kritičkog, kreativnog, kolaborativnog i brižnog/empatičnog mišljenja za što se često koristi engleska skraćenica 4C (critical, creative, collaborative, caring).

SAPERE (Society for Advancing Philosophical Enquiry and Reflection in Education), odnosno Društvo za unapređenje filozofskog propitivanja i refleksije u obrazovanju je Institut iz Londona koji obrazuje nastavnike u Velikoj Britaniji i širom Evrope i svijeta prema metodi filozofije za djecu. TPO Fondacija je započela saradnju sa SAPERE Institutom 2018. godine, kada je utemeljila program SAPERE BiH s ciljem promocije kritičkog mišljenja kroz filozofska dijaloška propitivanja kod djece i mladih. TPO Fondacija je, u okviru SAPERE BiH programa, oformila grupu nastavnika osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja koji su kroz intenzivni jednogodišnji trening postali certificirani treneri za treninge (TOT). SAPERE Institut iz Londona ih je licencirao za rad sa nastavnicima i djecom.

Ovaj priručnik je namijenjen nastavnicima koji rade u osnovnim i srednjim školama, kao i pedagogima i drugim školskim radnicima. On nudi jednostavne upute, pravila, prijedloge i pojašnjenja koji se mogu koristiti u pripremi i realizaciji časova s ciljem postizanja veće efikasnosti i uspjeha na intelektualnom, emocionalnom i društvenom razvoju svakog djeteta. S ciljem unapređenja obrazovnih programa u BiH, kroz integraciju metoda filozofije za djecu u promociji kritičkog mišljenja kod djece i mladih, TPO Fondacija je dizajnirala program edukacije nastavnika i materijale na bosanskom jeziku. Ovaj priručnik će, prije svega, pomoći nastavnicima da unaprijede kapacitete i metode rada u prenošenju gradiva predviđenog NPP-om, a i da pruže podršku učenicima u razvoju kritičkog mišljenja.

Nastavnici će, s P4C metodama i tehnikama rada, omogućiti učenicima da postizu bolje akademske uspjehe i pomoći im u razvoju komunikacijskih vještina, jačanju samopouzdanja i izgradnji ličnog stava.

Integracijom P4C metoda, koje podstiču kritičko mišljenje, nastojimo promovirati zajedništvo i pomoći djetetu i porodici da se osjećaju povezano i cijenjeno. Od ključne je važnosti da se kroz metode i tehnike rada s učenicima promoviraju univerzalne etičke vrijednosti dobrote, solidarnosti, tolerancije i uvažavanja različitosti koje su suštinske u kreiranju zdravih odnosa sa članovima školske zajednice, učenicima, roditeljima, nastavnicima i drugim ljudima u okruženju. Ovakvim pristupima u podučavanju i obrazovanju, osnažujemo nove generacije za odgovorno građanstvo, samopoštovanje i uvažavanje drugih koji imaju drugačije mišljenje i stavove.

Ako naučimo kritički i argumentirano iznijeti stav i ako budemo u stanju kritički, kreativno, kolaborativno i brižno raspravljati sa drugima, onda ćemo graditi zajednicu u kojoj ima mjesta za različite perspektive i različita mišljenja. Da bismo to postigli, potrebno je kultivirati kritičko mišljenje jer ono nije urođena vještina. Kao i sve drugo, kritičko mišljenje se uči, a kada se uči u zajednici filozofskog propitivanja s P4C metodom, onda su rezultati mnogostruki. Kroz zajednicu filozofskog propitivanja koja može biti škola, porodica, nastavni kolektiv, klub, grupa prijatelja ili neka druga grupa okupljena oko određene teme ili interesa, kreiramo društvo koje prihvata kritičko mišljenje kao način života.

Zahvaljujemo SAPERE Institutu iz Londona i dr. Patriciji Hannam na saradnji i korisnim znanjima i vještinama koje su prenijeli timu trenera u BiH. Posebno se zahvaljujemo TPO Fondaciji koja je okupila grupu profesora i nastavnika i omogućila im da postanu treneri za trenere, omogućila pripremu i štampanje ovog priručnika i kreiranje programa za nastavnike u osnovnim i srednjim školama. Hvala i ministarstvima obrazovanja Kantona Sarajevo, Hercegovačko - neretvanskog kantona, Zeničko - dobojskog kantona i Srednjobosanskog kantona koji su prepoznali važnost integriranja metode filozofije kritičkog mišljenja i u saradnji s TPO Fondacijom započeli prve edukacije nastavnog kadra koje će biti egzemplari školama u drugim kantonima.

Melika Šahinović

Glosar

- **Zajednica propitivanja** (*Community of Enquiry*) - Grupa ljudi, bilo kojeg uzrasta, koji dijele različita iskustva, koji su otvoreni za druge načine mišljenja i koja se s poštovanjem, razumijevanjem i uvažavanjem odnosi prema svakom sagovorniku i njegovom mišljenju, dok se pojedinac, kao član ove zajednice, odlučuje da misli i djeluje prema vlastitom izgrađenom stavu.
- **SAPERE** (*Society for Advancing Philosophical Enquiry and Reflection in Education*) - "Društvo za unapređenje filozofskog propitivanja i refleksije u obrazovanju", osnovano je 1992. godine u Velikoj Britaniji i okuplja ljude koji praktikuju i promovišu filozofsko propitivanje u zajednicama. SAPERE podsjeća i na latinsku uzrečicu "*Sapere aude*", koja se može prevesti i kao "usudi se misliti".
- **P4C** - Engleski akronim (koji se izgovara [pi:fo:si]). Oznaka je za pristup i metode rada. Izvorno se ova skraćenica koristila u Sjedinjenim Američkim Državama tokom 1960-ih u značenju "filozofija za djecu" (*Philosophy for Children*). U Velikoj Britaniji je ovo značenje prošireno i danas se pod njim podrazumijeva "filozofija za djecu, koledže, zajednice" (*Philosophy for Children, Colleges, Communities*), što je i slogan koji se nalazi u SAPERE logou, ukazujući da ovakvo filozofsko propitivanje nije namijenjeno samo djeci, već i širem društvenom okruženju.
- **Propitivačka sesija** (*Enquiry Session*) - Grupna aktivnost u trajanju od šezdeset do devedeset minuta tokom koje se vrši filozofsko propitivanje o zadatoj temi ili stimulusu.
- **Stimulus** - Poticaj koji služi za otvaranje diskusije na početku propitivačke sesije. Stimulus može biti tekst, slika, video i sl.
- **Osnovna pravila** (*Ground Rules*) - Unutar grupe dogovorena pravila rada koja proizlaze iz načela P4C.
- **Načela P4C** (*Principles of P4C*) - Skup načela koji uključuje vrednovanje interesa, pitanja i posebnosti iskustva svakog pojedinca, znanja te uvažavanje različitih tumačenja i mišljenja. Načela se mogu iskazati i kao vrline, npr. iskrenost, otvorenost, znatiželja, tolerancija, empatija.
- **Facilitator** - Osoba koja vodi i usmjerava propitivačku sesiju.
- **Brižno/empatično mišljenje** (*Caring Thinking*) - Temelji se na pažljivom promatranju, aktivnom slušanju i vrednovanju ideja i mišljenja drugih.
- **Kritičko mišljenje** (*Critical Thinking*) - Podrazumijeva dobru informiranost i logičke vještine, iznošenje i prosuđivanje argumenata, razlikovanje činjenica od pretpostavki, donošenje racionalnih, uvjerljivih i valjanih zaključaka, nadilaženje osobnih predrasuda i pristrasnosti, uočavanje i izbjegavanje logičkih pogrešaka u zaključivanju, te donošenje razumnih i kvalitetnih odluka o tome u šta vjerovati i šta činiti.
- **Kreativno mišljenje** (*Creative Thinking*) - Omogućava da mislimo originalno, postavljamo i razvijamo hipoteze, testiramo ih u saradnji s drugima i analiziramo moguće posljedice različitih načina djelovanja. Kreativno mišljenje se često razumijeva i kao mišljenje "izvan okvira" (*out of the box*).
- **Kolaborativno mišljenje** (*Collaborative Thinking*) - Omogućava sazrijevanje, kako pojedinca tako i grupe, i to na više nivoa. Prije svega, tu je intelektualno sazrijevanje, potom emocionalno i na koncu, etičko. Kolaborativno mišljenje je, na taj način, isprepleteno s brižnim/empatičnim, ali je i katalizator kritičkog i kreativnog mišljenja.
- **4C** - Engleska skraćenica (čita se [fo:si]) - Podrazumijeva četiri aspekta unutar metode P4C: brižno/empatično, kritičko, kreativno i kolaborativno mišljenje.
- **SIG** - Skraćenica za "samo jedna osoba govori u datom momentu", jedno od osnovnih pravila.
- **Veliko pitanje** (*Big Question*) - Npr. "Ko sam ja?" ili "Šta je ispravno činiti?"
- **Velika ideja** (*Big Idea*) - Npr. hrabrost, ljubav, snovi, život.
- **Filozofski dijalog** (*Philosophical Dialogue*) - Za razliku od običnog ćaskanja, filozofski dijalog podrazumijeva traganje za istinom i razumijevanjem koje se odvija sa izvjesnom strukturom i strogoćom i koje dovodi do nekog napretka (razvijena ideja, pojava novog pitanja, otvaranje drugačije perspektive, priznanje kompleksnosti problema i sl.).

Uvod u kritičko mišljenje

Riječ “kritičko” iz termina kritičko mišljenje, nosi porijeklo iz dva grčka korijena: “*kritikos*” (što znači razlučivanje, prosuđivanje) i “*kriterij*” (što znači mjerilo ili standard, ono po čemu se prosuđuje). Kritičko mišljenje podrazumijeva prosuđivanje zasnovano na kriterijima ili standardima.

U Websterovom rječniku *Novi svijet*, relevantni prevod pojma kritičkog mišljenja glasi “koji se odlikuje pažljivom analizom i prosuđivanjem” i za njim slijedi: “kritički - u svom najstrožijem smislu - podrazumijeva pokušaj objektivne prosudbe kako bi se utvrdile i prednosti i nedostaci”. Kritičko mišljenje bismo mogli definirati kao mišljenje koje izričito ima za cilj utemeljeno prosuđivanje i stoga koristi odgovarajuće prosudbene standarde, kako bi se utvrdila stvarna vrijednost i istinitost nekog iskaza.

Ljudsko mišljenje je sklono predrasudama, pretjeranoj generalizaciji, uobičajenim zabludama, samoobmani, rigidnosti ili uskosti. Stoga, kritičko mišljenje traži načine samopropitivanja uma i uočavanja grešaka koje pravi, a zatim uvježbavanja da se takve “greške” i “iskrivljenja” mišljenja svedu na minimum. Pretpostavlja se da se sposobnost ljudi za dobrim rasuđivanjem može njegovati i razvijati obrazovnim procesom usmjerenim direktno na taj cilj.

Historija kritičkog mišljenja duga je oko 2400 godina i seže još do prvih antičkih filozofa. Još tada je većina ljudi imala sklonost da nekritički prihvata sve u što se vjerovalo, a samo je manjina kritički razmišljala i propitivala ono šta je bilo općeprihvaćeno. To je dovelo do uspostavljanja jasnih kriterija i standarda za prosuđivanje tvrdnji za koje nema dovoljno razloga da ih se prihvati kao *ad hoc* istinite.

Kritičko mišljenje bismo mogli definirati kao umijeće samorefleksije i samokontrole vlastitog uma. Njegova je vrijednost i u korijenu jednostavna: ako možemo kontrolirati vlastiti um, možemo kontrolirati i vlastiti život. Naravno, to zahtijeva da naučimo samodisciplinu i umijeće samopropitivanja. To uključuje i razvijanje refleksivnog propitivanja naših impulsivnih i naviknutih načina razmišljanja i djelovanja u svakoj dimenziji našeg života.

Sve što radimo, radimo podstaknuti određenim motivacijama ili razlozima. Međutim, ne propitujemo često svoju motivaciju. Ne razmatramo često kritički razloge svog djelovanja kako bismo vidjeli jesu li oni racionalno opravdani. Kao potrošači, ponekad kupujemo stvari impulsivno, ne zaustavljajući se da utvrdimo da li zaista trebamo ono što želimo kupiti, da li smo u realnoj mogućnosti to sebi priuštiti, je li to dobro za naše zdravlje, da li je cijena konkurentna ili opravdana. Kao roditelji često reagujemo na svoju djecu impulsivno, ne zaustavljajući se da utvrdimo jesu li naši postupci u skladu s tim kako želimo djelovati kao roditelji, doprinosimo li njihovom samopoštovanju, ili ih odvrćemo od razmišljanja i preuzimanja odgovornosti zbog vlastitog ponašanja.

Kao građani, vrlo često glasamo impulsivno i nekritički. Ne posvećujemo dovoljno vremena da se upoznamo sa relevantnim pitanjima i stavovima i ne razmišljamo o dugoročnim implikacijama onoga što se predlaže, ne obraćajući pažnju na to kako nam političari podilaze laskanjem ili nejasnim i praznim obećanjima. Kao prijatelji, često postajemo žrtve vlastitih infantilnih potreba, postajući osobama koje otkrivaju ono najgore u nama ili koje nas potiču na mijenjanje sebe, često zbog prilagodbe društvu u kojem se nalazimo. Kao partneri, često razmišljamo samo o vlastitim željama i gledištima, zanemarujući potrebe i želje partnera, pretpostavljajući da je ono što želimo i mislimo jasno, opravdano i istinito, a one koji se ne slažu s našim mišljenjem smatramo nerazumnim ili nepoštenim.

Kao pacijenti, često sebi dopuštamo da postanemo pasivni i nekritični prema autoritetu, ne dovodeći u pitanje ono što kaže naš liječnik, ne tražeći drugo mišljenje ili pak nekritički posežemo za alternativnom medicinom. Kao nastavnici, često sebi dopuštamo da nekritički podučavamo, dajući zadatke koje učenici mehanički mogu obavljati, nehotice obeshrabrujući njihovu inicijativu i nezavisnost, rezultirajući nedostatkom mogućnosti za razvoj samodiscipline i vještina mišljenja.

Sasvim je moguće i nažalost sasvim „prirodno“ živjeti neistraženi život; živjeti na manje ili više automatiziran, nekritičan način. Moguće je živjeti tako da ne preuzimamo odgovornost za svoje postupke i ne razvijamo vještine koje su potrebne da budemo odgovorne ličnosti. Međutim, ako dozvolimo sebi da budemo tvrdoglavi, vjerovatno ćemo činiti štetu i sebi i drugima i propustit ćemo brojne mogućnosti da vlastiti život i život drugih učinimo punijim, sretnijim i produktivnijim.

Prema tome, kritičko mišljenje postavlja izrazito praktičan cilj i vrijednost. Fokusirano je na Sokratov ideal "življenja istraženog života". Temelji se na vještinama, uvidima i vrijednostima ključnim za ispunjenje tog cilja. Ukoliko kritičko mišljenje postane normativ našeg načina učenja i podučavanja u školi, bit ćemo u mogućnosti transformirati svaku dimenziju školske zajednice: kako kreiramo pravila; kako se odnosimo prema našim učenicima; kako ih ohrabujemo da se odnose jedni prema drugima; kako njegujemo njihovo čitanje, pisanje, govor i slušanje, te kako radimo svaki od tih poslova.

Vrijednosti kritičkog mišljenja u školi trebamo sagledavati kroz njegovu vrijednost u našim životima. Stoga, da bismo postali vješti u podučavanju i podsticali kritičko mišljenje, potrebno je zauzeti se za kritičko i iskustveno mišljenje o vlastitom životu i životu onih koji nas okružuju. Moramo postati aktivni i svakodnevni praktičari kritičke misli. Trebamo redovno podučavati naše učenike šta je to što misaono ispitujemo, kritički procjenjujemo i kako efikasno poboljšati način na koji živimo.

Kritičko mišljenje se može razumijeti i kao način razmišljanja, o bilo kojem predmetu, sadržaju ili problemu, u kojem mislilac poboljšava kvalitetu mišljenja tako što ga vješto analizira, procjenjuje i rekonstruiše. Kritičko je mišljenje samousmjereno, samodisciplinirano, samonadzirano i samokorektivno mišljenje (svafizika.org). Ono podrazumijeva učinkovite komunikacijske sposobnosti i sposobnosti rješavanja problema, kao i opredjeljenje za prevazilaženje egocentrizma, sociocentrizma i rodnog esencijalizma.

Ciljevi kritičkog mišljenja

Kritički mislilac je osoba koja:

- identificira važna pitanja i probleme, formulirajući ih jasno i precizno;
- prikuplja i procjenjuje relevantne informacije, koristeći apstraktne ideje kako bi ih učinkovito interpretirala;
- dolazi do obrazloženih i utemeljenih zaključaka i rješenja, testirajući ih prema relevantnim kriterijima i standardima;
- misli otvoreno, prepoznavajući i procjenjujući, prema potrebi, pretpostavke, implikacije i praktične posljedice svojih misli,
- učinkovito komunicira s drugima u pronalaženju rješenja složenih problema.

Ljudi se osjećaju vrijednim i društveno korisnim onda kada shvate da se njihovo izraženo mišljenje poštuje. Obraćanje u javnosti za neiskusne govornike često predstavlja osjećaj neugode ili nesigurnosti zbog pomisli da predstavljene ideje neće biti dočekanane s poštovanjem i uvažavanjem. Artikuliranje sopstvenih misli, uz aktivno slušanje sagovornika te iznošenje ličnih stavova predstavlja prvi korak ka usavršavanju kritičkog mišljenja, ali i samopouzdanja. S druge strane, mnogi ljudi koji nemaju problem prilikom javnog obraćanja ili iznošenja ličnih stavova pred drugim ljudima, (pogrešno) smatraju da je u našoj prirodi da kritički mislimo. Međutim, ukoliko naše mišljenje ostane neuvježbano, ono često postaje jednostrano, iskrivljeno, fragmentirano ili opterećeno predrasudama.

Zbog toga je upravo i važno da se P4C metode implementiraju kod djece nižeg uzrasta, odnosno u nižim razredima osnovnih škola, kako bi se već tada dala potpora učenicima da kritički misle i da ideje iznose sa sigurnošću. Nastavnik podstiče učenike da kritički misle i da jasno iznose stavove, ali ih s druge strane podsjeća na jednaku odgovornost za međusobnim poštovanjem i aktivnim slušanjem, kako bi ciljevi filozofskog propitivanja bili ispunjeni. Ukoliko bi se ova metodologija rada kontinuirano provodila s učenicima, mogli bismo biti sigurni da će naši učenici vremenom postati samopouzdaniji i sposobniji da aktivno učestvuju u dijalogu i da bolje vladaju tehnikama razmišljanja.

P4C je skraćenica naziva programa *Philosophy for Children*, odnosno filozofije za djecu, primarno kreiranog za uzrast od šest do šesnaest godina, kojeg je profesor Matthew Lipman kasnih 1960-ih razvio sa saradnicima Instituta za naprednu filozofiju za djecu – IAPC u Sjedinjenim Američkim Državama. Tada se najviše pažnje posvećivalo učinkovitosti P4C metode, kao intervencije u načinu razmišljanja. Testovi su pokazali dramatična poboljšanja dječijeg rasuđivanja i razumijevanja. Otad je je postalo jasno da ovaj pristup utiče na socijalni i emocionalni razvoj djece, kao i na njihovo intelektualno sazrijevanje. Danas su se P4C metodologije rada proširile na druge društvene sfere i različite dobne grupe ljudi i pokazale su podjednako dobar učinak na sve učesnike. Lipman je, pod uticajem Deweya, osmislio koncept zajednice propitivanja u kojoj učitelj sa svakim učenikom radi na izgradnji razumijevanja, ne samo nastavnog sadržaja, nego i u ličnom i etičkom smislu, u razredu i izvan njega.

Danas se P4C pristup koristi u različitim predmetima društvenih, humanističkih i prirodnih nauka u više od 60 zemalja svijeta. Djeca koja pohađaju škole u kojima se primjenjuje P4C pokazuju bolje rezultate u rasuđivanju i kritičkom mišljenju, ali i napredak samopouzdanja i akademskog integriteta.

P4C metoda pomaže u učenju postavljanja filozofskih pitanja, te kreativnom, kritičkom, kolaborativnom i brižnom/empatičnom načinu izražavanja mišljenja i potrage za odgovorima. Proces u kojem djeca i mladi tragaju za istinom i mudrošću je ključan, jer u tom procesu kreiramo ličnost koja je sposobna kritički misliti.

Filozofija za djecu JE:

1. pristup učenju koji je utemeljen na grupnom propitivanju, refleksijama i razvijanju vještina kritičkog i kreativnog mišljenja;
2. strukturirana metoda učenja i podučavanja;
3. utemeljena na kreativnim pitanjima, kritičkim odgovorima i imaginaciji učenika;
4. usmjerena na „zajednicu propitivanja“ koja djeluje s ciljem boljeg razumijevanja „velikih pitanja“;
5. demokratičan način rada s učenicima u centru propitivanja.

Filozofija za djecu NIJE:

1. program za mišljenje izvan okvira, iako ga podrazumijeva;
2. potpuno spontana diskusija;
3. utemeljena s ciljem dobivanja tačnih odgovora;
4. isto što i neobavezan kružok,
5. usmjerena na nastavnika kao centra zajednice propitivanja.

SAPERE UK i SAPERE BiH

Udruženje SAPERE je osnovano u Velikoj Britaniji 1992. godine nakon što je BBC u dokumentarcu "Sokrat za šestogodišnjake" pokazao kako se filozofija za djecu primjenjuje u školama Sjedinjenih Američkih Država, koje je vodila facilitatorica dr. Catherine McCall.

Misija SAPERE instituta UK je obučiti nastavnike metodama filozofije za djecu koje podstiču kritičko, kreativno, kolaborativno i brižno mišljenje kod djece. Vođeni idejom filozofa Matthewa Lipmana i njegovih metoda rada s djecom, cilj Instituta je pomoći djeci, posebno onoj koja se suočava s poteškoćama u cjeloživotnom učenju, da nauče kritički misliti.

Rad SAPERE UK podrazumijeva:

- obuku iz programa filozofije za djecu za oko pet hiljada nastavnika u školama, nastavnika na praksi i drugih prosvjetnih radnika svake godine;
- nagrade za škole - SAPERE P4C;
- registar s više od šezdeset kvalificiranih SAPERE trenera;
- educiranje nastavnika za provođenje P4C metoda, u partnerstvu s univerzitetima i fakultetima;
- konferencije, seminare i stručno usavršavanje trenera,
- projekte (uključujući akademske istraživačke projekte).

Kroz dugogodišnji rad na projektima razvoja formalnog i neformalnog obrazovanja, u partnerstvu s ministarstvima obrazovanja FBiH te univerzitetima u BiH, TPO Fondacija bilježi niz uspjeha na integraciji i promjeni sadržaja i metodologija rada u nastavnim planovima i programima osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja. Kroz programe jačanja nastavničkih kompetencija u radu s djecom i roditeljima, TPO

Fondacija je uspjela umrežiti više od dvije hiljade nastavnika, četiri hiljade učenika osnovnih i srednjih škola, kao i studenata, roditelja i pedagoga širom BiH. Iz potrebe da se uvedu promjene na postojeće metode i pristupe rada u učenju i podučavanju u školama i izvan njih, te s ciljem promocije cjeloživotnog učenja, TPO Fondacija je pokrenula program čiji je fokus usvajanje normi kritičkog mišljenja.

TPO Fondacija je 2018. godine uspostavila SAPERE BiH program, prvi u Bosni i Hercegovini, s ciljem razvijanja kritičkog mišljenja kod učenika, a prema P4C metodi. Program je primarno namijenjen nastavnicima i učenicima osnovnih i srednjih škola u BiH i nudi strukturiran okvir rada u pripremi i realizaciji redovnih nastavnih i vannastavnih sadržaja s ciljem postizanja veće efikasnosti i uspjeha na intelektualnom, emocionalnom i društvenom razvoju djece i mladih. Nastojeći doprinijeti pozitivnim promjenama u bosanskohercegovačkom obrazovnom sistemu, TPO Fondacija je uspostavila saradnju sa SAPERE Institutom iz Londona i započela obuku dvanaest profesora i nastavnika koji su sada certificirani za držanje TOT (treninga za trenere).

Dr. Patricia Hannam, predstavnik SAPERE Instituta iz Londona i certificirana P4C trenerica, vodila je grupu prvih bosanskohercegovačkih trenera u periodu od 2018. do 2020. godine i, zahvaljujući njoj, SAPERE BiH je napravio svoje prve korake. Koristeći priručnike i druge materijale SAPERE Instituta iz Londona, ovaj priručnik je prvi bosanskohercegovački priručnik filozofije za djecu izrađen s ciljem kontekstualiziranja ovog pristupa u razvijanju kritičkog mišljenja i njegovog prilagođavanja potrebama ovog podneblja.

Pored toga, TPO Fondacija je, uz pomoć van. prof. dr. Zilke Spahić Šiljak, postala dio ICPC (The International Council of Philosophical Inquiry with Children) mreže koja otvara mogućnost za umrežavanje s nastavnicima širom svijeta, razmjenu dobrih praksi, objavljivanje akademskih radova i učešće na međunarodnim konferencijama.

Načela P4C

Filozofija za djecu je metoda rada s djecom, ali i odraslim osobama. Prilagođena je svim predmetima u školi, a može se koristiti i u neformalnom obrazovanju kao koristan pristup u podučavanju kritičkog mišljenja.

Iako u nazivu nosi pojam filozofija, ova metodologija nipošto nije primjenjiva samo u nastavi filozofije. Pojam filozofija ovdje se odnosi, prije svega, na kritičko čitanje i kultiviranje racionalnog pristupa. Razlog tome stoji u činjenici da je propitivanje obrazovni metod pri kojem nastavnik počinje s analizom gradiva, postavljajući otvorena pitanja o datoj lekciji, dok učenici vremenom postaju zaintrigirani temom, tako da ohrabreno i samouvjereno počinju razvijati promišljanja i iskazivati interese i ideje. Međutim, zadatak nastavnika je kompleksniji od postavljanja ključnih pitanja učenicima. Dijaloško propitivanje, pored kreiranja dijaloških pitanja, zahtijeva razvoj sposobnosti razumijevanja i refleksije, u skladu s razvojem, ispoljavanjem i razgovorom o emocijama tokom propitivanja. Zbog važnosti svih zastupljenih koncepata, govorimo o multidimenzionalnom pristupu učenju u kojem se učesnici emotivno, društveno i intelektualno razvijaju.

Širok spektar vještina koje osoba stiče kroz dijaloško propitivanje, istraživanje, analizu i sintezu može se provoditi u bilo kojem kontekstu. Alternativni nazivi filozofskom propitivanju, pogotovo u nižim razredima, mogu biti „Kružok za promišljanje“, „Časovi diskusije“, „Vrijeme je za promišljanje“, „Pametni razgovori“ itd., ali je važno da svaka sesija, prilagođena predmetu i uzrastu, slijedi osnovna načela i korake filozofije za djecu.

Osnovna P4C načela podrazumijevaju sljedeće:

- svaka osoba je vrijedna poštovanja;
- iskustvo, ideja, mišljenje ili priča svake osobe je jedinstvena i kao takva treba biti shvaćena i poštovana;
- pravilno vrednovanje znanja praćeno stavom da ne postoji osoba koja je najpametnija, najmudrija, najslabija, najlošija i sl.,
- uvažavanje različitih načina tumačenja i razmišljanja.

Preporučljivo je da se o osnovnim P4C načelima uvijek kratko porazgovara s učenicima prije samog početka sesije, obično u uvodnom dijelu kada nastavnik pojašnjava lekciju ili gradivo koje će obrađivati taj čas. Važno je da se pojasne načela, odnosno da etičke norme, koje su suštinske za realizaciju časa, budu pravilno prihvaćene i razumljive svakom učeniku, kako bi se ova načela ili „pravila rada“ usvojila kroz praksu. Cilj je da ih svaki učenik primjenjuje ne samo na času, već da ih usvoji i kao lični normativ ponašanja i izgradnje odnosa s okolinom.

Pod normativima se podrazumijevaju ključne riječi:

Poštovanje iskazujemo kroz verbalnu ili neverbalnu komunikaciju. Naša neverbalna komunikacija tokom propitivanja se uglavnom pokazuje smirenošću tijela, izbjegavanjem neželjenih izraza lica koji bi ukazali na nepoštovanje sagovornika, facilitatora, ili ostalih učenika u razredu. Za vrijeme propitivanja, smireno sjedimo, pokretima ne skrećemo pažnju na sebe, pogotovo u vrijeme kada neko ima riječ, ne radimo ništa što bi odvlačilo pažnju na nešto što nije u vezi s temom. Verbalna komunikacija podrazumijeva da ne koristimo rječnik uvredljivog ili vulgarnog sadržaja, pažljivo biramo riječi koje odaju poštovanje prema svim učesnicima, ne povisujemo tonove koji uzrokuju nelagodu, prilagođavamo ton razgovoru i temi, gledamo u oči prethodnog sagovornika i da pogled prati lični govor koji postepeno mijenja smjer s jednog broja učenika na drugi itd. Gestikulacija ne treba nadjačati sam govor, izuzev u određenim situacijama kada želimo akcentirati određeni dio izlaganja. Poštovanje učesnicima iskazujemo tako da ne prekidamo one koji trenutno imaju riječ, te im dopuštamo da završe svoju misao. Posebno poštovanje iskazujemo onda kada, svojim neslaganjem sa sagovornikom, pazimo na odabir riječi koje ga/ju neće obeshrabriti ili uvrijediti, ali ćemo se potruditi da, svojim iskazom, ukažemo na lično neslaganje u razmišljanju sa sagovornikom, birajući jasne argumente.

Da biste nečiju vrijednost mogli dobrovoljno i slobodno priznati i učiniti valjanom, morali biste imati vlastitu.
Arthur Schopenhauer

Svako biće je jedinstveno. Samim time su svako mišljenje, ideja, priča ili iskustvo jedinstveni. Učimo da je različitost bogatstvo, da svi imamo jednako pravo, prostor i vrijeme za iskazati svoje mišljenje, bez obzira koliko je ono drugačije od mišljenja drugih učesnika. Na taj način iskazujemo vlastiti stav i artikuliramo mišljenje koje smo stekli putem iskustva. Prilikom iznošenja ličnog stava, biramo riječi koje neće obeshrabriti ili poniziti druge. Svi smo pojedinačno i kolektivno odgovorni da uvažavamo svaku ideju koja ne vrijedi nikoga i koja nije protivna osnovnim civilizacijskim i humanističkim tekovinama, što nam daje za pravo očekivati da na isti način drugi uvažavaju naše ideje i stavove.

Činjenica da svi imaju nešto za reći što vrijedi slušati, ne znači da sve što neko kaže vrijedi čuti. Zaista sasvim suprotno. Ako se ne misli puno na ono što je rečeno, malo je besmisleno gubiti vrijeme i trud pokušavajući analizirati sadržaj tzv. ozbiljnog slušanja.

Susan Gardner

Vrednovanje znanja je važno u svakom filozofskom propitivanju, jer na taj način kristališemo i proširujemo vlastitu percepciju i perspektivu, te ju mijenjamo ili nadograđujemo razmjenjujući mišljenja i stavove s drugima. Rivalstvo ili takmičarski duh je često prisutna pojava, pogotovo u nižim razredima. Iako su takmičenja u mnogim aspektima okarakterisana kao pozitivna, u dijaloškim propitivanjima vrlo je važno ne poticati učenike da se takmiče ko je najbolji. Zapravo, zajednica propitivanja u svojim konceptualnim vrijednostima, kroz dijeljenje iskustava, ideja ili stavova, sprečava pojavu kompetitivnosti i onemogućava razvoj rivaliteta. Naš je zadatak, kao nastavnika, odnosno facilitatora, je procijeniti sposobnosti učenika i njihove aktivnosti, na osnovu čega će facilitator paziti da tokom sesije svaki učesnik dobije priliku za aktivno učešće na času. Zainteresovanost i motivaciju introvertnih učenika postizemo sokratovskim pitanjima koja uveliko podstiču motivaciju kod učenika koji nisu imali priliku podijeliti svoje mišljenje s ostalim učesnicima.

Neka od pitanja koja podstiču aktivnost učenika na času su:

- Da li bi neko drugi htio reći nešto o ovoj temi?
- Da li ima neko ko se slaže ili ne slaže s idejom koju je upravo iznio prethodni učenik?

Kada digne ruku, učenik koji je dosad već bio među aktivnijim, ljubazno dignemo ruku ili pogledamo dajući znak da smo ga/ju uočili, a zatim pridemo učeniku koji još uvijek svoje ideje nije podijelio s ostalima u grupi i pitamo ga ljubazno, gledajući ga u oči, prilagođenim tonom, ukazujući povjerenje:

- Da li bi ti imao nešto reći o ovoj temi?;
- Veoma me zanima šta ti misliš o ovome što smo do sada čuli, da li bi bio ljubazan s nama podijeliti svoja razmišljanja?;
- Da li se slažeš s mišljenjima koja smo do sada čuli?.

Puko ignoriranje još nije znak tolerancije.

Theodor Fontane

Uvažavanje je vrlo važno u dijaloškom propitivanju, jer njime usvajamo obrazac ponašanja u izgradnji konstruktivnih i zdravih društvenih odnosa. Djeci niže dobi je teško kontrolisati emocije, pa se zbog toga ponekad čini izazovnim naučiti ih samokontroli onda kada se njihova gledišta ne podudaraju s gledištima njihovih prijatelja. Zahtjevan zadatak nastavnika je taj da podstiče razgovor i pokazivanje emocija kod učenika, da ih ne ignorira, već da kroz razgovor učimo i razumijevamo emocije, koje ćemo, jedino kada smo ih svjesni, moći usmjeravati i kontrolisati.

Uvažavanje je čudnovata stvar: djeluje tako da ono što nam je u drugima važno, pripada i nama samima.

Voltaire

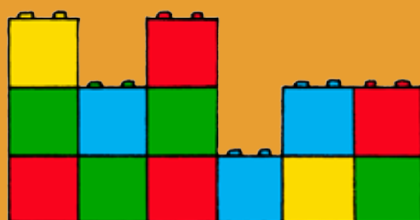
“Cilj programa poput *Filozofije za djecu* nije da djeca postanu filozofi, nego da postanu promišljeniji, pažljiviji, reflektivniji i razboritiji pojedinci”.

Matthew Lipman

“Podsjećam vas (nastavnike) da zajednica propitivanja ima moralnu i političku dimenziju koje morate biti svjesni u svakom trenutku. (...) Ako pretpostavimo da je svrha obrazovanja formiranje ličnosti - odgovornih i sa integritetom, sposobnih za valjano prosuđivanje – onda zajednica propitivanja sama po sebi predstavlja i sredstvo i cilj. (...) Kada postanu članovi zajednice propitivanja, vaši će učenici imati priliku razviti karakterne vrline hrabrosti, ustrajnosti i samopoštovanja.”

Ann Margaret Sharp

“Osjetljivost na kontekst znači da kritički mislioci analiziraju specifičnosti situacije ili konteksta, i, nakon pažljivog promišljanja, odlučuju se o najboljem načinu djelovanja s obzirom na te specifične okolnosti”.

Patricia Hannam

